

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СЛОВЕСНОСТІ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Новаківська Л. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури, українознавства
та методик їх навчання*

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Питання розвитку теорії і практики словесності, методики її викладання в історії вітчизняної школи ХІХ – початку ХХ століття знайшли відображення у працях В. Аннушкіна, О. Богданової, О. Гетьманської, К. Донської, Т. Зибіної, Л. Кіпнес, Ю. Мінералова, В. Майбороди, Д. Мотольської, Ю. Рождественського, О. Семеног, О. Снітовського та ін. Однак аналіз історико-педагогічних праць свідчить, що проблеми розвитку методики викладання словесності у ХІХ – на початку ХХ століття не були предметом спеціального історико-педагогічного дослідження.

Особливості літературної освіти багато в чому визначалися типом навчального закладу; демократичним характером проведених урядом реформ і контрреформ, навчальним планом, програмою, наявністю і вибором підручників, хрестоматій, навчальних посібників, кадровим складом навчальних закладів, успіхами методичної науки, що набувала свого становлення. Означені питання є предметом подальших наукових досліджень з проблеми теорії і практики викладання словесності у вітчизняній освіті у ХІХ – на початку ХХ століття.

Початок ХІХ століття в історії вітчизняної методики викладання словесності характеризується становленням основних підходів, течій, шкіл. Незважаючи на провідну роль у словесному концентрі риторики і піітики, у зв'язку із уведенням до університетського (1809 р.) та гімназійного (1811 р.) курсів окремого предмета «словесність» відчувається гостра потреба у відповідних методичних розробках, підручниках та посібниках. Як наслідок – в університетські та гімназійні курси словесності все більш активно проникають

твори вітчизняних поетів, а в практиці викладання – використовуються розбори текстів замість «сухих риторичних прийомів».

Проблеми викладання словесності постійно були предметом обговорень, дискусій на сторінках періодичних видань та під час роботи педагогічних форумів різного рівня. Пошуки вчених-методистів щодо вироблення системи вивчення літератури у 60-80-х рр. XIX століття, часу реформ і дискусій призводить до того, що в кінці XIX століття методика навчання літератури починає набувати статус науки.

Як свідчить аналіз джерел, у першій третині XIX ст. широко обговорюється питання про вивчення вітчизняної словесності в школі, розпочинається створення навчальних програм і посібників. У практиці кращих педагогів-словесників простежується протиріччя між живим розвитком літературного процесу та жорсткими нормами класичної риторики і поезики, що панували в навчальних закладах.

Криза догматичного вивчення риторики і піітики (поезики) усвідомлюється і педагогами, і керівниками народної освіти. Наприклад, в одній із публікацій в «Журнале министерства народного просвещения» за 1821 р. професорам російської словесності рекомендовано «наскільки можна менше зупинятися на мертвих правилах риторики», а більше «навчати вправою», щоб «закріпити учнів у практичному та ґрунтовному пізнанні мови слов'янської» [1, с. 28].

В 40-50-х роках XIX ст. активізується інтерес до проблем дидактики і методики викладання словесності, з'являються цікаві методичні посібники. У контексті тривалої полеміки про реальну і класичну освіту змінюються і підходи до методики викладання словесності.

З'являються публікації, автори яких по-новому визначають мету і завдання викладання словесності. Наприклад, у публікації І. Срезневського «Наставление преподавателям русского языка и словесности» (1852) перед учителями-словесниками ставиться завдання навчити кожного учня «...виражатися не тільки без помилок, але і до певної міри витончено», для чого рекомендуються практичні вправи і розбори, а в старших класах – твори на задані теми, літературні бесіди [1, с. 31–32].

Практична спрямованість викладання словесності простежується, зокрема, у «Программе русского языка и словесности» (1852) и «Конспекте русского языка и словесности» (1852), укладених О. Галаховим та Ф. Буслаєвим для військових навчальних закладів. Ця програма, що увійшла в історію методики викладання словесності як «галахівсько-буслаєвська», є унікальною працею, що об'єднала двох відомих учених, чиї погляди на викладання словесності співпадали не в усьому. Але саме з іменами Ф. Буслаєва та О. Галахова пов'язані найбільш значні відкриття в методиці викладання словесності 40-50-х років XIX ст. [1, с. 32].

Як показав аналіз джерел, помітне пожвавлення в педагогіці, що намітилося уже в кінці 50-х років XIX ст., справило значний вплив на розвиток методики викладання, зокрема словесності.

На думку дослідника О. Скафтімова, в 60-х рр. XIX століття «...затряслася вся система, зруйнувалися колишні програми і підручники, вводилися нові розділи, виганяли старі правила» [3, с. 119–232]. Д. Мотольська звертає увагу на той факт, що в 60-х рр. XIX століття посилено дебатується питання про спосіб організації літературної освіти.

Про літературну освіту говориться як про «історико-літературний курс» або як про «літературне читання», що пропонує емоційне сприйняття літературних творів поза теоретичним їх осмислення. На думку Д. Мотольської, така подвійність в підході до літературної освіти характерна для другої половини XIX століття [2, с. 57–102]. У контексті розвитку такого підходу методика літератури будується не стільки на розробці змісту цього предмета, скільки на з'ясуванні методів оволодіння художнім матеріалом.

Література як предмет викладання в дореволюційній школі аналізується у праці В. Чертова «Русская словесность в дореволюционной школе» [4]. На його думку, друга половина XIX століття – час становлення російської словесності як усного предмета і методики викладання літератури як науки. Наводимо основні спостереження цього автора, що стосуються становлення російської словесності і розвитку методики цього предмета.

У середині XIX століття має місце криза у викладанні російської словесності, тобто немає чітких цілей викладання, не окреслено зміст;

гімназійний курс словесності перевантажений фактичним матеріалом, тяжіє до університетського; до кінця XIX століття у викладанні словесності відбуваються значні якісні зміни, російська словесність як предмет все частіше іменується літературою.

Стосовно методики викладання словесності – в середині XIX століття майже немає робіт методичного характеру, не розроблена методика навчання предмета. Створюються перші програми, підручники, методичні праці (Ф. Буслаєв, О. Галахов, В. Стоюнін, В. Водовозов, Л. Поліванов та ін.).

Кращі методисти-словесники 60-80-х рр. XIX ст., які включилися спочатку в полеміку про реальну і класичну освіту, переходять потім до осмислення проблем викладання словесності. Важливість практичного вивчення, безпосереднього знайомства з літературними творами вже ніким не заперчується, проте різними методистами завдання читання і аналізу тексту розглядаються по-різному, звідси і в самій методиці ними використовуються різні методи і прийоми вивчення.

В історії розвитку підходів до словесності як навчальної дисципліни та методики її викладання у XIX – на початку XX століття склалися такі основні тенденції. У першій третині XIX ст. широко обговорюється питання про вивчення вітчизняної словесності в школі, розпочинається створення навчальних програм і посібників. У другій половині XIX ст. вилучення риторики з числа навчальних предметів привело до перенесення акценту з навчання мови на курс теорії словесності. Починаючи з другої половини XIX ст. відбувається перехід теорії словесності від вчення про твори до історико-літературної та літературознавчої дисципліни. Загалом досліджуваний період XIX – початок століття – час становлення російської словесності як усного предмета і методики викладання літератури як науки.

В контексті означеного вище, в історії розвитку підходів до словесності як навчальної дисципліни та методики її викладання у XIX – на початку XX століття виокремлено основні етапи: перша третина XIX ст. – початковий етап становлення методики викладання словесності; 40-50-ті роки XIX ст. – практичний етап розвитку методики викладання словесності; 60-90-ті роки

XIX ст. – етап реформ та диспутів щодо методичних пошуків у справі викладання словесності; початок XX ст. – теоретико-граматичний етап розвитку методичної науки в галузі словесності.

В досліджуваний період складаються різні педагогічні напрями, течії у викладанні літератури та відповідні наукові школи з проблем розвитку методики викладання словесності: академічна; виховна, культурно-історична, психологічна інтуїтивна, формальна.

Література:

1. Богданова О. Ю. Методика преподавания литературы О. Ю. Богданова, С.А. Леонов, В. Ф. Чертов. – М. : Академия, 2004. – 400 с.
2. Мотольская Д. К. Исторический обзор методики преподавания литературы в дореволюционной школе / Д. К. Мотольская // Учёные записки Государственного Педагогического института им. А. И. Герцена и Государственного научно-исследовательского института научной педагогики. – С-Пб, 1936. – Т. 2. – С. 57–102.
3. Скафтымов А. Преподавание литературы в дореволюционной школе (сороковые и шестидесятые годы) / А. Скафтымов // Учёные записки Саратовского государственного педагогического института. – 1930. – Вып. 3. – С. 119–232.
4. Чертов В. Ф. Русская словесность в дореволюционной школе / В. Ф. Чертов. – М. : Моск. Пед. гос. ун-т., 1994. – 127 с.